

**Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького
Факультет природничих наук
Кафедра біології та фізичної реабілітації**

Затверджено на засіданні кафедри біології та
фізичної реабілітації
в.о.зав.каф. П.І. Горлов
протокол № 1 від 01.09.2025 р.

Назва освітнього компонента <i>Нормативний/вибірковий</i>	Фізична реабілітація при захворюваннях внутрішніх органів. (ОК 26) Обов'язковий
Рівень вищої освіти	перший (бакалаврський)
Спеціальність	091 Біологія та біохімія
Освітня програма	Біологія людини та фізична реабілітація.
Рік викладання	2025-2026н.р.
Семестр	VI семестр
Викладач	Ковальчук О.В. , старший викладач кафедри біології та фізичної реабілітації
Профайл викладача	https://pn.mdpu.org.ua/kovalchuk-oksana-volodymyrivna/
E-mail:	biofizreab@msspu.edu.ua
Сторінка курсу в ЦОДТ МДПУ ім. Б.Хмельницького	https://dfn.mdpu.org.ua/course/view.php?id=5749
Консультації	<i>Онлайн-консультації:</i> через систему ЦОДТ МДПУ ім. Б.Хмельницького; пошту; месенджери

АНОТАЦІЯ

Хвороби внутрішніх органів займають значне місце серед інших захворювань. За локалізацією процесу їх можна розділити на серцево-судинні, дихальні, системи травлення, сечовиділення, ендокринних залоз і обміну речовин. При захворюваннях внутрішніх органів фізична реабілітація має надзвичайно велике значення, оскільки порушення призводить до різкого зниження рухової активності і працездатності.

Захворювання внутрішніх органів лікують комплексно з включенням медикаментозного лікування, дієтотерапії, психотерапії, відповідного рухового режиму, фізичної реабілітації. Рання рухова активізація хворих впливає, як на фізичний, так і психологічний стан хворих, скорочує період госпіталізації і зменшує ризик небезпечних ускладнень.

МЕТА ТА ЗАВДАННЯ ОСВІТНЬОГО КОМПОНЕНТА

Метою освітнього компонента «Фізична реабілітація при захворюваннях внутрішніх органів» є формування у здобувачів вищої освіти системних знань про патофізіологічні механізми захворювань внутрішніх органів, а також розвиток професійних компетентностей щодо застосування засобів фізичної терапії та ерготерапії для відновлення функціонального стану організму, підвищення адаптаційних можливостей і якості життя пацієнтів з урахуванням індивідуальних особливостей, віку та супутніх патологій.

Завдання освітнього компонента

- сформувати знання про етіологію, патогенез і клінічні прояви основних захворювань внутрішніх органів (серцево-судинної, дихальної, травної, ендокринної систем);
- забезпечити розуміння фізіологічних і вікових особливостей функціонування організму в нормі та при патології;
- сформувати вміння оцінювати функціональний стан пацієнтів (аналіз показників ЧСС, АТ, дихальної функції, толерантності до фізичного навантаження);
- навчити підбирати та обґрунтовувати засоби фізичної реабілітації з урахуванням нозології, стадії захворювання та індивідуальних особливостей пацієнта;
- сформувати навички складання індивідуальних програм фізичної терапії та контролю їх ефективності;
- розвинути здатність до міждисциплінарної взаємодії з лікарями та іншими фахівцями у сфері охорони здоров'я;
- сформувати навички застосування доказових підходів у фізичній реабілітації;
- забезпечити розуміння принципів профілактики ускладнень та повторних захворювань;
- розвинути вміння враховувати психофізіологічний стан пацієнтів у процесі реабілітації;
- сформувати здатність до аналізу результатів реабілітаційних заходів і їх корекції.

ПЕРЕЛІК КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ, ЯКІ НАБУВАЮТЬСЯ ПІД ЧАС ОПАНУВАННЯ ОСВІТНІМ КОМПОНЕНТОМ

ІК. Здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми в галузі біології при здійсненні професійної діяльності або у процесі навчання, що передбачає застосування законів, теорій та методів біологічної науки і характеризується комплексністю та невизначеністю умов.

Загальні компетентності (ЗК)

ЗК08. Здатність до абстрактного мислення, аналізу і синтезу.

ЗК10. Здатність працювати в команді.

Спеціальні (фахові) компетентності (ФК)

ФК13. Здатність зміцнювати здоров'я людини шляхом використання рухової активності, раціонального харчування, нетрадиційних способів оздоровлення.

ФК14. Здатність враховувати медичні, психолого-педагогічні, соціальні аспекти у практиці корекційно-реабілітаційної роботи.

ПРОГРАМНІ РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ (РН)

PH09. Дотримуватися положень біологічної етики, правил біологічної безпеки і біологічного захисту у процесі навчання та професійній діяльності.

PH25. Організувати та на високому методичному рівні виконувати дослідження функціонування різних систем організму людини.

PH27. Застосовувати знання принципів організації різних реабілітаційних заходів у практиці корекційно-реабілітаційної роботи.

SOFT-SKILLS, ЯКІ ФОРМУЮТЬСЯ В ОСВІТНЬОМУ КОМПОНЕНТІ

Ефективна комунікація

Емоційний інтелект

Здатність розв'язувати проблеми

Управління проектами

Лідерство

Адаптивність

Креативність

КОМПЕТЕНТНОСТІ, НАПРАВЛЕНІ НА ДОСЯГНЕННЯ ГЛОБАЛЬНИХ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ, ЯКІ ФОРМУЮТЬСЯ В ОСВІТНЬОМУ КОМПОНЕНТІ

Якісна освіта

Гендерна рівність

Зменшення нерівності

Міцне здоров'я

ОБСЯГ КУРСУ

Вид заняття	Загальна кількість	лекції	практичні заняття	самостійна робота
Кількість годин Денна форма	135	22	36	77
Кількість годин Заочна форма				

Підсумкова форма контролю –екзамен.

ПОЛІТИКА

Під час занять вітається активне включення здобувачів в обговорення, виконання практико-орієнтованих завдань, створюється творчий простір для формування практичних умінь і навичок роботи в різних галузях психологічної практики, дотримується студентоцентрований підхід до здобувачів. При оцінюванні враховується пізнавальна активність, креативність здобувачів, глибина засвоєного матеріалу.

Завдання викладач надає наприкінці заняття, а також висвітлює на сторінці Центру дистанційних освітніх технологій.

При опануванні курсу слід дотримуватись академічної доброчесності. Роботи повинні бути оригінальними дослідженнями чи міркуваннями. Відсутність посилань на використані джерела, фабрикування джерел, списування (в т.ч. із використанням мобільних девайсів), втручання в роботу інших студентів становлять, але не обмежують, приклади можливої академічної недоброчесності. Виявлення ознак академічної недоброчесності є підставою незарахування роботи викладачем. У разі наявності плагіату в будь-яких видах робіт здобувач повинен повторно виконати роботу. Мобільні пристрої дозволяється

використовувати лише під час онлайн тестування (наприклад, сервіс центру дистанційних освітніх технологій).

Здобувачі вищої освіти можуть брати участь у Проєкті сприяння академічній доброчесності в Україні (SAIUP) <https://nuwm.edu.ua/sp/akademichnadobrochesnistj>

Здобувачі мають право на визнання результатів навчання, отриманих в неформальній освіті.

Освітній процес під час військового стану здійснюється у синхронно-асинхронному форматі з обов'язковим дотриманням безпекового режиму під час повітряних тривог.

СТРУКТУРА ОСВІТНЬОГО КОМПОНЕНТА

Перелік тем	Кількість годин денна форма				Кількість годин заочна форма				Рекомендована література
	л	пр	ср	всього	л	пр	ср	всього	
БЛОК 1. Фізична терапія при захворюваннях серцево-судинної та дихальної систем									
Тема 1. Захворювання серцево-судинної системи і клініко-фізіологічне обґрунтування застосування засобів фізичної терапії при патології органів кровообігу	3	4	7	14					3, 4, 5, 6
Тема 2. Фізична терапія при недостатності кровообігу, атеросклерозі, інфаркті міокарда .	3	3	7	13					3, 4, 5, 6
Тема 3. Фізична терапія при стенокардії, при гіпертонічній хворобі, при гіпотонічній хворобі.	2	3	8	13					3, 4, 5, 6
Тема 4. Фізична терапія при деяких захворюваннях серця. Фізична терапія при захворюваннях судин	2	3	8	13					1, 3, 4, 5, 6, 7
Тема 5. Основні захворювання дихальної системи та особливості відновного лікування при захворюваннях органів дихання. Спеціальні методики дихальної гімнастики. Фізична реабілітація при хронічному бронхіті.	2	4	8	14					1, 3, 4, 5, 6, 7,
БЛОК 2. Фізична терапія при захворюваннях дихальної та травної систем									
Тема 6. Фізична терапія хворих із бронхіальною астмою. Фізична терапія хворих з пневмонією.	2	4	8	14					3, 4, 5, 6

Тема 7. Фізична терапія при емфіземі легень, плевритах та пневмосклерозі.	2	4	7	13					2, 3, 4, 5
Тема 8. Поняття про основні захворювання системи травлення, фізична терапія при захворюваннях органів травного тракту. Фізична терапія при гастритах.	2	4	8	14					1, 3, 4, 5, 6
Тема 9. Фізична терапія при виразковій хворобі шлунку та дванадцятипалої кишки. Фізична терапія при хронічних гепатитах.	2	4	8	14					3, 4, 5, 6
Тема 10. Фізична терапія при хронічному холециститі і жовчнокам'яній хворобі. Фізична терапія при ожирінні	2	3	8	13					1, 3, 4, 5, 6, 7
Разом	22	36	77	135					

БЛОК 1. Фізична терапія при захворюваннях серцево-судинної та дихальної систем

Тема 1. Захворювання серцево-судинної системи і клініко-фізіологічне обґрунтування застосування засобів фізичної терапії при патології органів кровообігу.

Вивчити особливості проявів захворювань серцево-судинної системи. Вивчити особливості ФР при захворюваннях серцево-судинної системи. Письмові відповіді на питання. Виконання творчого завдання.

Тема 2. Фізична терапія при недостатності кровообігу, атеросклерозі, інфаркті міокарда.

Вивчити етіологію, клініку, види та форми атеросклерозу, інфаркту міокарда. Проаналізувати клініко-фізіологічне обґрунтування застосування методів ФР. Скласти, записати у зошит та вміти показати на занятті комплекси вправ для різних періодів атеросклерозу, інфаркту міокарда. Письмові відповіді на питання. Виконання творчого завдання.

Тема 3. Фізична терапія при стенокардії, при гіпертонічній хворобі, при гіпотонічній хворобі.

Вивчити етіологію, клініку, види та форми стенокардії, гіпертонічної та гіпотонічної хвороб. Проаналізувати клініко-фізіологічне обґрунтування застосування методів ФР. Скласти, записати у зошит та вміти показати на занятті комплекси вправ для різних періодів стенокардії, гіпертонічної та гіпотонічної хвороб. Письмові відповіді на питання. Виконання творчого завдання.

Тема 4. Фізична терапія при деяких захворюваннях серця. Фізична терапія при захворюваннях судин.

Вивчити етіологію, клініку, види та форми захворювання судин. Проаналізувати клініко-фізіологічне обґрунтування застосування методів ФР. Скласти, записати у зошит та вміти показати на занятті комплекси вправ для різних періодів при захворюваннях судин. Письмові відповіді на питання. Виконання творчого завдання.

Тема 5. Основні захворювання дихальної системи та особливості відновного лікування при захворюваннях органів дихання. Спеціальні методики дихальної гімнастики. Фізична реабілітація при хронічному бронхіті.

Вивчити особливості проявів захворювань дихальної системи. Вивчити особливості ФР при захворюваннях дихальної системи. Вивчити етіологію, клініку, види та форми бронхітів. Проаналізувати клініко-фізіологічне обґрунтування застосування методів ФР. Скласти, записати у зошит та вміти показати на занятті комплекси вправ для різних періодів бронхіту. Письмові відповіді на питання. Виконання творчого завдання.

БЛОК 2. Фізична терапія при захворюваннях дихальної та травної систем

Тема 6. Фізична терапія хворих із бронхіальною астмою. Фізична терапія хворих з пневмонією.

Вивчити етіологію, клініку, види та форми бронхіальної астми. Проаналізувати клініко-фізіологічне обґрунтування застосування методів ФР. Вивчити особливості фізичної реабілітації при бронхіальній астмі. Вивчити етіологію, патогенез, клініку хронічної пневмонії, методи ФР при цьому захворюванні. Скласти, записати у зошит та вміти показати на занятті комплекси вправ для різних періодів БА. Вивчити особливості застосування масажу та фізіотерапії при БА, записати у зошит основні фізіотерапевтичні процедури. Вивчити та записати у зошит правила зупинення нападу задухи за допомогою ЛФК. Письмові відповіді на питання. Виконання творчого завдання.

Тема 7. Фізична терапія при емфіземі легень, плевритах та пневмосклерозі.

Вивчити види, етіологію, патогенез, клініку плевриту та пневмосклерозу. Особливості фізичної реабілітації при плевриті та пневмосклерозі. Вивчити особливості застосування ФР при різних рухових режимах. Скласти комплекс фізичних вправ при плевриті у постільному, напівпостільному та вільному режимах, записати у зошит та вміти показати на занятті. Вивчити особливості застосування масажу та фізіотерапії при плевриті. Вивчити особливості застосування методів ФР у після лікарняному періоді. Письмові відповіді на питання. Виконання творчого завдання.

Тема 8. Поняття про основні захворювання системи травлення, фізична терапія при захворюваннях органів травного тракту. Фізична терапія при гастритах.

Вивчити особливості проявів захворювань ШКТ. Вивчити особливості ФР при захворюваннях ШКТ. Вивчити номери дієт при захворюваннях ШКТ та основні форми застосувань лікарських рослин. Вивчити особливості етіології та клініки гастриту. Вивчити особливості застосування методів фізичної реабілітації, лікувального харчування та фітотерапії при гастриті. Вивчити особливості застосування методів ФР при хронічному гастриті у лікарняному та після лікарняному періодах. Записати тривалість ЛФК та масажу. Скласти та записати у зошит комплекси вправ ЛФК при хронічному гастриті у лікарняному та після лікарняному періодах. Письмові відповіді на питання. Виконання творчого завдання.

Тема 9. Фізична терапія при виразковій хворобі шлунку та дванадцятипалої кишки. Фізична терапія при хронічних гепатитах.

Вивчити етіологію, клініку виразкової хвороби шлунку та дванадцятипалої кишки. Вивчити ФР, лікувальне харчування, фітотерапію, застосування мінеральних вод при виразковій хворобі шлунку та дванадцятипалої кишки. Вивчити методи ФР при виразковій хворобі шлунку та дванадцятипалої кишки (ЛФК, фізіотерапію, лікувальне харчування, фітотерапію). Особливості застосування ЛФК при хронічному гепатиті. Особливості застосування масажу при хронічному гепатиті. Особливості застосування фізіотерапії при хронічному гепатиті. Дієтотерапія при реабілітації хронічних захворювань печінки. Роль бальнеотерапії при реабілітації хворих із захворюваннями печінки. Санаторно-курортне лікування. Поняття про вірусні гепатити. Характеристика вірусних гепатитів А і Є. Характеристика вірусних гепатитів В, С, Д. Скласти та записати комплекс вправ при

виразковій хворобі шлунку. Записати у зошит основні заходи фізіотерапії, основні мінеральні води та курорти, що рекомендуються при виразковій хворобі шлунку та дванадцятипалої кишки. Письмові відповіді на питання. Виконання творчого завдання.

Тема 10. Фізична терапія при хронічному холециститі і жовчнокам'яній хворобі. Фізична терапія при ожирінні.

Вивчити етіологію, клініку хронічного холециститу і жовчнокам'яної хвороби. Вивчити ФР, лікувальне харчування, фітотерапію, застосування мінеральних вод при хронічному холециститі і жовчнокам'яній хворобі. Вивчити класифікацію, ступені ожиріння, навчитися розраховувати індекс маси тіла та оцінювати за ним ступені ожиріння. Навчитися розраховувати індекс маси тіла за формулою Кетле. Вивчити методи фізичної реабілітації при ожирінні. Вивчити типи цукрового діабету, їх етіологію, клініку та методи ФР при цьому захворюванні. Письмові відповіді на питання. Виконання творчого завдання.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

1	Виконання творчого завдання: підготовка реферату за темами для виконання творчого завдання
2	Виконання творчого завдання: підготовка презентацій, за темами для виконання творчого завдання
3	Розробка реабілітаційної програми за нозологіями

Докладний опис завдань для самостійної роботи представлений на сайті ЦОДТ.

На основі знань, вмінь та навичок, одержаних під час вивчення курсу підготувати реферативний огляд сучасної наукової літератури по запропонованим темам. Оцінювання творчого завдання відбувається після прилюдного захисту есе, реферату або презентації з використанням мультимедійної презентації.

Орієнтовний перелік тем для виконання творчого завдання

Теми для рефератів

(теоретично-дослідницький формат)

1. Фізіологічні механізми адаптації серцево-судинної системи до фізичних навантажень
2. Сучасні підходи до фізичної терапії при інфаркті міокарда
3. Реабілітація пацієнтів з артеріальною гіпертензією: доказова база
4. Особливості фізичної терапії при серцевій недостатності
5. Роль фізичної активності у профілактиці атеросклерозу
6. Фізіологічне обґрунтування застосування дихальних вправ
7. Фізична терапія при бронхіальній астмі: сучасні методики
8. Відновне лікування після пневмонії: етапи та принципи
9. Патофізіологія емфіземи легень і можливості реабілітації
10. Фізична терапія при хронічному бронхіті
11. Роль фізичних вправ у відновленні функцій ШКТ
12. Фізична терапія при гастритах і виразковій хворобі
13. Реабілітація при хронічних гепатитах
14. Фізична терапія при жовчнокам'яній хворобі
15. Ожиріння як мультифакторна проблема та підходи до реабілітації
16. Вплив способу життя на темпи відновлення пацієнтів

17. Психофізіологічні аспекти реабілітації
18. Методи оцінки функціонального стану пацієнтів
19. Біологічний вік як критерій ефективності реабілітації
20. Доказова медицина у фізичній терапії внутрішніх захворювань

Теми для презентацій

(прикладний та візуалізаційний формат)

1. Складання програми фізичної терапії при інфаркті міокарда
2. Дихальні вправи: техніка виконання та ефективність
3. Алгоритм реабілітації при бронхіальній астмі
4. Фізична терапія при гіпертонічній хворобі (з прикладами вправ)
5. Реабілітація після пневмонії: практичний кейс
6. Оцінка функціонального стану пацієнта (ЧСС, АТ, SpO₂)
7. Комплекс вправ при ожирінні
8. Фізична терапія при захворюваннях печінки
9. Програма реабілітації при гастриті
10. Відновлення дихальної функції після COVID/пневмонії
11. Помилки у фізичній реабілітації (аналіз кейсів)
12. Роль ерготерапії при захворюваннях внутрішніх органів
13. Індивідуалізація навантаження у реабілітації
14. Фізична терапія при серцевій недостатності (приклад плану)
15. Методи контролю ефективності реабілітації
16. Цифрові інструменти у фізичній терапії
17. Комплексна реабілітація при метаболічному синдромі
18. Фізична активність як фактор здорового старіння
19. Реабілітація пацієнтів із поєднаною патологією
20. Роль мотивації пацієнта у відновленні

Питання до підсумкового контролю

1. Поняття фізичної терапії при захворюваннях внутрішніх органів, її мета та завдання
2. Принципи побудови програм фізичної реабілітації
3. Клініко-фізіологічне обґрунтування застосування фізичних вправ
4. Основні методи оцінки функціонального стану пацієнтів
5. Протипоказання до застосування фізичних навантажень
6. Роль фізичної активності у профілактиці хронічних захворювань
7. Фізична терапія при недостатності кровообігу
8. Реабілітація при інфаркті міокарда: етапи та принципи
9. Особливості фізичної терапії при атеросклерозі
10. Фізична терапія при стенокардії
11. Особливості фізичної терапії при гіпертонічній хворобі
12. Фізична терапія при гіпотонічній хворобі
13. Реабілітація при захворюваннях судин
14. Контроль ЧСС та АТ під час занять
15. Основні захворювання дихальної системи
16. Дихальна гімнастика: види та значення
17. Фізична терапія при хронічному бронхіті
18. Реабілітація при бронхіальній астмі
19. Фізична терапія при пневмонії
20. Особливості фізичної терапії при емфіземі легень
21. Реабілітація при плевритах і пневмосклерозі
22. Оцінка дихальної функції
23. Основні захворювання органів травлення

24. Фізична терапія при гастритах
25. Реабілітація при виразковій хворобі
26. Фізична терапія при хронічних гепатитах
27. Особливості фізичної терапії при холециститі
28. Реабілітація при жовчнокам'яній хворобі
29. Фізична терапія при ожирінні
30. Вплив фізичних вправ на функцію ШКТ
31. Скласти програму реабілітації пацієнта після інфаркту
32. Обґрунтувати вибір вправ при бронхіальній астмі
33. Оцінити функціональний стан пацієнта за показниками
34. Визначити протипоказання до фізичних навантажень
35. Скласти комплекс вправ при ожирінні
36. Обґрунтувати індивідуалізацію реабілітаційної програми
37. Визначити помилки у запропонованій програмі
38. Запропонувати план реабілітації при поєднаній патології
39. Оцінити ефективність реабілітації
40. Запропонувати заходи профілактики ускладнень

МЕТОДИ НАВЧАННЯ ТА ФОРМИ КОНТРОЛЮ

Програмні результати навчання	Методи навчання	Форми і засоби оцінювання
РН09. Дотримуватися положень біологічної етики, правил біологічної безпеки і біологічного захисту у процесі навчання та професійній діяльності.	Проблемно-орієнтоване навчання (PBL) — аналіз етичних дилем (конфіденційність, інформована згода, ризики для пацієнта): Case-study (клінічні ситуації) — розбір порушень біобезпеки/етики; Ситуаційне моделювання (simulation) — дії при інфекційних ризиках, аварійних ситуаціях; Інструктаж і тренінги — робота з біоматеріалами, ЗІЗ, санітарні правила; Дискусії та дебати — етичні конфлікти у професійній діяльності; Метод проектів — розробка протоколів біобезпеки/етичних стандартів; Самостійна робота — опрацювання нормативних документів.	Поточний контроль: лекції (вступ до біоетики та біобезпеки), практичні заняття (відпрацювання алгоритмів) лабораторні роботи (з дотриманням правил безпеки), тренінги/інструктажі семінари-дискусії, індивідуальні та групові проекти, самостійна робота, тестування (норми біобезпеки, етичні принципи), усне опитування аналіз ситуаційних задач, оцінка виконання практичних навичок (робота із ЗІЗ, алгоритми дій), чек-листи дотримання безпеки. Підсумковий контроль: екзамен
РН25. Організувати та на високому методичному рівні виконувати дослідження функціонування різних систем організму людини.	лекція з елементами проблемності, лабораторний експеримент, дослідницький метод, аналіз фізіологічних процесів.	Поточний контроль: лабораторні роботи, практичні заняття, самостійна дослідницька робота, індивідуальні консультації, лабораторний звіт, усне опитування, тестування.

		Підсумковий екзамен (теоретичний + практичний блок)
РН27. Застосовувати знання принципів організації різних реабілітаційних заходів у практиці корекційно-реабілітаційної роботи..	пояснювально-ілюстративний (лекції з використанням схем розвитку, відеоматеріалів); проблемно-орієнтоване навчання (аналіз вікових особливостей та психофізіологічних станів); кейс-метод (розбір ситуацій розвитку дітей, підлітків, дорослих, пацієнтів у реабілітації); інтерактивні методи (дискусії, робота в малих групах); дослідницький метод (аналіз психофізіологічних показників); самостійна робота (опрацювання наукових джерел, підготовка повідомлень).	Поточний контроль: (усне опитування, тестування); оцінювання практичних занять; аналіз та захист кейсів; модульний контроль; індивідуальні завдання/реферати; тестові завдання; ситуаційні задачі (вікові та психофізіологічні особливості); презентації та доповіді; аналітичні звіти; Підсумковий екзамен (теоретичний + практичний блок)

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ВІДПОВІДНО ДО ФОРМ І ВИДІВ КОНТРОЛЮ

Оцінювання результатів навчання здійснюється відповідно до «Положення про організацію освітнього процесу в МДПУ імені Богдана Хмельницького» <https://mdpu.org.ua/universitet/informatsiya-shho-pidlyagaye-oprilyudnennyu/dokumenti-vishhogo-navchalnogo-zaklad/polozhennya-z-organizatsiyi-osvitnogo-p/> та «Положення про бально-накопичувальну систему оцінювання результатів навчання здобувачів вищої освіти у МДПУ імені Богдана Хмельницького» <https://mdpu.org.ua/universitet/informatsiya-shho-pidlyagaye-oprilyudnennyu/dokumenti-vishhogo-navchalnogo-zaklad/polozhennya-z-organizatsiyi-osvitnogo-p/>.

Бально-накопичувальна система оцінювання результатів навчання здобувачів вищої освіти з кожного освітнього компонента містить поточний, підсумковий контроль знань та оцінювання самостійної роботи. Робота здобувачів на навчальних заняттях оцінюється за видами навчальної діяльності. Максимальна сумарна кількість балів при оцінюванні роботи здобувачів на навчальних заняттях складає 30 балів. Самостійна робота є видом навчальної діяльності здобувача, яка підлягає оцінюванню. Викладач визначає види самостійної роботи здобувачам. Максимальна сумарна кількість балів при оцінюванні самостійної роботи здобувачів складає 30 балів.

Підсумковий контроль знань – вид контролю, який проводиться наприкінці навчального семестру у формі екзамену, заліку/диференційного заліку.

Загальний бал (ЗБ) з освітнього компонента складається з суми балів, отриманих за навчальну, самостійну роботу та підсумковий контроль знань.

Якщо освітнім компонентом передбачено виконання курсової роботи (КР), загальний бал рахується за формулою: $ЗБ = (ЗБ\text{ ОК} + КР) / 2$, де ЗБ ОК = 100 балів; КР = 100 балів.

Якщо освітнім компонентом передбачено проходження навчальної практики (НП), загальний бал (ЗБ) рахується за формулою: $ЗБ = (ЗБ\text{ ОК} + НП) / 2$, де ЗБ ОК = 100 балів; НП = 100 балів.

Якщо освітнім компонентом передбачено виконання курсової роботи та проходження навчальної практики, загальний бал (ЗБ) рахується за формулою: $ЗБ = (ЗБ\text{ ОК} + КР + НП) / 3$, де ЗБ ОК = 100 балів; КР = 100 балів; НП = 100 балів.

Бально - накопичувальна система здобувача з освітнього компонента			
Види навчальної діяльності здобувача, які підлягають оцінюванню	Блок 1	Блок 2	
	Робота на навчальних заняттях (максимальний сумарний бал – 30):		
	Опрацювання теоретичного матеріалу.	5	
	Виконання практичної роботи.	10	
	Виконання практико - орієнтованого завдання	15	
	Самостійна робота студента (максимальний сумарний бал – 30):		
	Виконання творчого завдання: підготовка реферату за темами для виконання творчого завдання	5	
	Виконання творчого завдання: підготовка презентацій, за темами для виконання творчого завдання	10	
	Виконання творчого завдання: складання реабілітаційної програми.	15	
	Підсумковий контроль: екзамен (максимальний бал – 40)		
Загальний бал (максимальний бал – 100)			

Оцінювання видів навчальної діяльності

	Максимальна кількість балів та вимоги до їх накопичення
Вид навчальної діяльності	<p>Максимально 5 балів: 5 балів – студент в повному обсязі володіє навчальним матеріалом, вільно самостійно та аргументовано його викладає під час усних виступів та письмових відповідей, глибоко та всебічно розкриває зміст теоретичних питань та практичних завдань, використовуючи при цьому нормативну, обов’язкову та додаткову літературу. Правильно вирішив усі розрахункові / тестові завдання. Здатен виділяти суттєві ознаки вивченого за допомогою операцій синтезу, аналізу, виявляти причинно-наслідкові зв’язки, формувати висновки і узагальнення, вільно оперувати фактам та відомостями.</p> <p>4 бали – студент достатньо повно володіє навчальним матеріалом, обґрунтовано його викладає під час усних виступів та письмових відповідей, в основному розкриває зміст теоретичних питань та практичних завдань, використовуючи при цьому нормативну та обов’язкову літературу. Але при викладанні деяких питань не вистачає достатньої глибини та аргументації, допускаються при цьому окремі несуттєві неточності та незначні помилки. Правильно вирішив більшість розрахункових / тестових завдань. Студент здатен виділяти суттєві ознаки вивченого за допомогою операцій синтезу, аналізу, виявляти причинно-наслідкові зв’язки, у яких можуть бути окремі несуттєві помилки, формувати висновки і узагальнення, вільно оперувати фактами та відомостями.</p>

	<p>3 бали – студент в цілому володіє навчальним матеріалом, викладає його основний зміст під час усних виступів та письмових розрахунків, але без глибокого всебічного аналізу, обґрунтування та аргументації, допускаючи при цьому окремі суттєві неточності та помилки. Правильно вирішив половину розрахункових / тестових завдань. Має ускладнення під час виділення суттєвих ознак вивченого; під час виявлення причинно-наслідкових зв'язків і формулювання висновків.</p> <p>2-1 бали – студент не в повному обсязі володіє навчальним матеріалом. Фрагментарно, поверхово (без аргументації та обґрунтування) викладає його під час усних виступів та письмових розрахунків, недостатньо розкриває зміст теоретичних питань та практичних завдань, допускаючи при цьому суттєві неточності. Правильно вирішив окремі розрахункові / тестові завдання. Безсистемно відділяє випадкові ознаки вивченого; не вміє зробити найпростіші операції аналізу і синтезу; робити узагальнення, висновки.</p> <p>0 балів – завдання не виконано</p>
<p>Виконання практичної роботи.</p>	<p>Максимально 10 балів:</p> <p>Робота на практичному занятті комплексно оцінюється викладачем, враховуючі такі критерії: правильність оформлення протоколу, правильність одержаних відповідей; повнота та логічність відповіді; наявність висновків та ілюстративних прикладів тощо. Практичне завдання складається з теоретичних питань, виконання практичних завдань, контрольного тестування в кінці кожної теми.</p> <p>8-10 балів – відповідь або завдання відзначається повнотою виконання без допомоги викладача. Студент володіє узагальненими знаннями з предмета, аргументовано використовує їх у нестандартних ситуаціях; вміє застосовувати вивчений матеріал; вирішує складні проблемні завдання; схильний до системно-наукового аналізу та прогнозування явищ; уміє ставити та розв'язувати проблеми.</p> <p>5-7 балів – відповідь і завдання – повні, але з деякими огріхами, виконані без допомоги викладача. Студент вільно володіє вивченим матеріалом, зокрема, застосовує його на практиці; вміє аналізувати і систематизувати наукову та методичну інформацію. Використовує загальновідомі доводи у власній аргументації, здатен до самостійного опрацювання навчального матеріалу, але потребує консультації викладача.</p> <p>4 бали – відповідь і завдання відзначаються неповнотою виконання без допомоги викладача. Студент може зіставити, узагальнити, систематизувати інформацію під керівництвом викладача; знання є достатньо повними; вільно застосовує вивчений матеріал у стандартних педагогічних ситуаціях. Відповідь його повна, логічна, обґрунтована, але з деякими огріхами. Здатен на реакцію відповіді іншого студента, опрацювати матеріал самостійно.</p> <p>3 бали – відповідь і завдання відзначаються наявністю фрагментарності виконання за консультацією викладача або під його керівництвом. Студент володіє матеріалом на рівні окремих фрагментів; з допомогою викладача виконує елементарні завдання; контролює свою відповідь з декількох простих речень; здатний усно відтворити окремі частини теми; має фрагментарні уявлення про роботу з науково-методичним джерелом, відсутні сформовані уміння та навички.</p> <p>2-1 бали – відповідь і завдання відзначаються високою фрагментарністю виконання під керівництвом викладача. Теоретичний зміст курсу засвоєно частково, необхідні практичні уміння роботи не сформовані, більшість передбачених навчальною програмою навчальних завдань не виконано.</p>
<p>Виконання практико-орієнтованого</p>	<p>Максимально 15 балів:</p> <p>14-15 балів - завдання виконане самостійно, повністю без допомоги викладача; має високий рівень поінформованості, потрібний для прийняття рішень;</p>

завдання	<p>добирає самостійно інформаційні джерела, що відповідають завданню; володіє вміннями творчо-пошукової діяльності; демонструє високий рівень професіоналізму у проведенні практичних вправ; здатний модифікувати дібрані вправи відповідно до актуальних умов</p> <p>12-13 балів - завдання виконане повністю з використанням літератури, запропонованої викладачем; має високий рівень поінформованості, потрібний для прийняття рішень; добирає інформаційні джерела до рекомендованих, що відповідають завданню; володіє вміннями творчо-пошукової діяльності, демонструє високий рівень професіоналізму у проведенні практичних вправ, частково здатний модифікувати дібрані вправи відповідно до актуальних умов</p> <p>10-11 балів - завдання виконано без допомоги викладача, але відзначається неповнотою викладу думок; уміє чітко і точно інтерпретувати отриману інформацію у контексті своєї діяльності; критично ставиться до отриманої від викладача інформації; наводить аргументи, робить необхідні висновки, може зіставляти, узагальнювати й систематизувати інформацію під керівництвом викладача; вільно застосовує вивчений матеріал у стандартних і нестандартних навчальних ситуаціях, демонструє достатній рівень професіоналізму у проведенні практичних вправ, модифікувати дібрані вправи відповідно до актуальних умов не вдається</p> <p>8-9 балів – завдання виконано з допомогою викладача й відзначається неповнотою викладу думок; не завжди вміє чітко і точно інтерпретувати отриману інформацію у контексті своєї діяльності; критично ставиться до отриманої від викладача інформації; наводить аргументи, робить необхідні висновки; може зіставляти, узагальнювати й систематизувати інформацію під керівництвом викладача; вільно застосовує вивчений матеріал лише у стандартних навчальних ситуаціях; демонструє посередній рівень професіоналізму у проведенні практичних вправ, не здатний модифікувати дібрані вправи відповідно до актуальних умов</p> <p>6-7 балів - завдання виконано фрагментарно після консультації з викладачем або під його керівництвом; усвідомлює недостатній обсяг інформації, виявляє розуміння висновків з певного питання; володіє вміннями здійснювати первинну обробку навчальної інформації без подальшого її аналізу, демонструє низький рівень професіоналізму у проведенні практичних вправ, не здатний модифікувати дібрані вправи відповідно до актуальних умов</p> <p>4-5 балів - завдання виконано фрагментарно під керівництвом викладача; необхідні практичні вміння роботи з навчальною інформацією не сформовані; не володіє вміннями вибирати відомі способи дій для виконання фахових завдань; більшість передбачених завдань не виконано</p> <p>0-3 бали - необхідні завдання, передбачені навчальною програмою не виконані; не має елементарних умінь працювати з навчальною інформацією, необхідні практичні вміння і навички не сформовані</p>
----------	--

Критерії оцінювання творчого завдання (реферат)

Критерії оцінювання	Кількість балів
Завдання виконане частково. Обсяг реферату є недостатнім для викладення обраної проблеми, і тому проблема розглядається частково, не в повному об'ємі; у бібліографічному списку менше чотирьох наукових джерел і є граматичні та лексичні помилки.	1
Завдання виконане майже повністю. Стиль виконання – евристичний (відтворення відомостей з елементами власних суджень). Реферат має обсяг більше 12 сторінок основного тексту; проблема, яку в ньому розглянуто, викладена майже повно, послідовно, логічна, але містить певні помилки. Оригінальність роботи. Використання новітніх джерел літератури. Список використаної наукової літератури нараховує	2

більше 6 джерел, відповідає сучасним правилам оформлення бібліографії. Виголошення усної доповіді відповідає всім правилам риторики, але присутні огріхи (граматичні, лексичні, фонетичні помилки, неправильне наголошування, тощо).	
Завдання виконане повністю. Чітка аргументація та виділення ключових позицій. Глибоке розуміння суті виконуваного завдання. Реферат має обсяг більше 14 сторінок основного тексту; проблема, яку в ньому розглянуто, викладена майже повно, послідовно, логічна. Оригінальність. Використання новітніх джерел літератури. Список використаної наукової літератури нараховує більше 8 джерел, відповідає сучасним правилам оформлення бібліографії. Виголошення усної доповіді відповідає всім правилам риторики, але присутні незначні помилки.	3
Завдання виконане повністю. Чітка аргументація та виділення ключових позицій. Глибоке розуміння суті виконуваного завдання. Використання новітніх джерел літератури. Стиль виконання – пошуковий. Реферат має обсяг більше 16 сторінок основного тексту; проблема, яку в ньому розглянуто, викладена повно, послідовно, логічна. Оригінальність. Використання новітніх джерел літератури. Список використаної наукової літератури нараховує більше 10 джерел, відповідає сучасним правилам оформлення бібліографії; Виражений творчий підхід у роботі над виконанням завдання. Стиль виконання – творчий. Виголошення усної доповіді відповідає всім правилам риторики, але присутні незначні помилки.	4
Завдання виконане повністю. Чітка аргументація та виділення ключових позицій. Глибоке розуміння суті виконуваного завдання. Реферат має обсяг більше 18 сторінок основного тексту; проблема, яку в ньому розглянуто, викладена повно, послідовно, логічна. Оригінальність. Використання новітніх джерел літератури. Список використаної наукової літератури нараховує більше 10 джерел, відповідає сучасним правилам оформлення бібліографії; Виражений творчий підхід у роботі над виконанням завдання. Стиль виконання – творчий. Виголошення усної доповіді відповідає всім правилам риторики, без граматичних та лексичних помилок.	5

Критерії оцінювання презентації

(творчого завдання у вигляді презентації PowerPoint)

При оцінці презентації враховуються такі позиції:

1. Зміст

- Розкрито всі аспекти теми
- Матеріал викладений у доступній формі
- Слайди розташовані в логічній послідовності
- Заключний слайд із висновками
- Бібліографія з перерахуванням всіх використаних ресурсів

2. Елементи оформлення

- Зміна слайдів
- Дизайн
- Анімація: стандартні, установка ефектів при зміні слайдів
- Графіки, діаграми, малюнки

3. Елементи творчості

- Оригінальність і винахідливі приклади

	Критерії оцінювання	Кількість балів
1	Презентація має задовольняти всім критеріям нижчого рівня і одному або двом таким: відображає глибокий пошук при дослідженні та застосування навичок мислення високого рівня; показує явне поглиблення та розуміння теми; притягує увагу аудиторії.	5
2	У презентації відображено глибоке розуміння та усвідомлення матеріалу, творчий підхід до поставлених задач. Під час аналізу-інтерпретації зроблені самостійні висновки, аргументація, висловлене власне ставлення до проблеми. Малюнки, звуки, фото, анімації – у кількості, виправданій змістом презентації. Робота виконана творчо і самостійно. Презентація характеризується оригінальністю	10

Критерії оцінювання творчого завдання складання реабілітаційної програми.

- 1) Обрати тему, згідно власних інтересів, визначити цільову аудиторію.
- 2) Сформулювати цілі, завдання і очікувані результати реабілітаційної програми в залежності від цільової аудиторії
- 3) Сформулювати теоретичні основи реабілітаційної програми (опис фізіологічної проблематики, обґрунтування її вирішення, аналіз основних понять).
- 4) Розробити реабілітаційну програму (завдання та план, розклад, початок, перерви, закінчення), визначити структуру кожного заняття, підібрати вправи).
- 5) Визначити особливості організації приміщення, спланувати ресурси (технічне обладнання, матеріали, роздатковий матеріал, посібники та друківані матеріали).
- 6) Визначити методику оцінки ефективності реабілітаційної програми. Оформити реабілітаційну програму.

	Критерії оцінювання	Кількість балів
1	Програма відсутня або фрагментарна. Відсутнє розуміння нозології. Немає логіки у підборі заходів. Значні помилки у змісті. Відсутні цілі реабілітації.	1-3
2	Програма частково складена. Недостатній зв'язок із нозологією. Цілі сформульовані нечітко. Методи підібрані випадково. Відсутня індивідуалізація.	4-6
3	Програма логічна, але поверхнева. Враховано основні симптоми. Частково обґрунтовано вибір методів. Недостатня деталізація вправ. Обмежена адаптація під пацієнта.	7-9
4	Програма структурована та логічна. Чітко визначені цілі реабілітації. Обґрунтований підбір методів і засобів. Враховано особливості нозології. Наявна індивідуалізація. Дотримано етапності реабілітації.	10-12
5	Програма повністю обґрунтована та клінічно доцільна. Чітка структура: цілі, етапи, методи, очікувані результати. Глибоке розуміння нозології. Високий рівень індивідуалізації. Використання сучасних підходів і методик. Враховано безпеку, протипоказання. Програма практично готова до застосування.	13-15

Підсумковим контролем на освітньому компоненті є письмовий **екзамен**, на його

складання надається 40 балів. Екзамен включає 2 теоретичні питання (максимально оцінюються в 20 балів) та 10 тестових завдань (по 2 бали за вірну відповідь) з усіх тем, які входять до програми освітнього компоненту.

Критерії оцінювання підсумкового контролю:

Характеристика критеріїв оцінювання знань	Якісна шкала	Оцінювання теоретичного питання, практичного завдання	За 40 бальною шкалою
Високий рівень Характеризується глибокими, міцними, узагальненими, системними знаннями – з предмета, уміннями застосувати знання, творча, навчальна діяльність має дослідницький характер, позначена уміннями самостійно оцінювати різноманітні життєві ситуації, явища, факти, виявляти і відстоювати особистісну позицію.	відмінно	9-10	36-40
Високий рівень Характеризується глибокими і міцними знаннями – з предмета, уміннями застосувати знання, творча, навчальна діяльність має частково дослідницький характер, позначена уміннями самостійно оцінювати різноманітні життєві ситуації, явища, факти, виявляти і відстоювати особистісну позицію.	добре	8	33-35
Достатній рівень Характеризується знаннями суттєвих ознак, понять, явищ, закономірностей, зв'язків між ними. Студент самостійно засвоює знання у стандартних ситуаціях, володіє розумовими операціями (аналізом, синтезом, узагальненням, порівнянням, абстрагуванням), уміє робити висновки, виправляти допущені помилки.	добре	6-7	30-32
Середній рівень Знання неповні, поверхневі. Студент відновлює основний навчальний матеріал, але недостатньо осмислено, не вміє самостійно аналізувати, робити висновки. Здатний вирішувати завдання за зразком. Володіє елементарними вміннями навчальної діяльності.	задовільно	5	27-29
Початковий рівень Відповідь студента при відтворенні навчального матеріалу елементарна, фрагментарна, обумовлюється початковим уявленням про предмет вивчення.	задовільно	3-4	24-26
Незнання значної частини навчального матеріалу, суттєві помилки у відповідях на питання, невміння застосувати теоретичні	Не зараховано (з можливістю	2-3	21-23

положення при розв'язанні практичних задач.	повторного складання)		
Незнання значної частини навчального матеріалу, суттєві помилки у відповідях на питання, невміння орієнтуватись при виконанні практичних задач, незнання основних фундаментальних положень	Не зараховано (з обов'язковим повторним вивченням освітнього компонента)	0-1	1-20

Оцінювання результатів навчання в Університеті здійснюється відповідно до 100-бальної шкали:

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсової роботи, практики, диференційованого заліку	для заліку
90-100	A	відмінно	зараховано
82-89	B	добре	
74-81	C	добре	
64-73	D	задовільно	
60-63	E	задовільно	
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

ПОРЯДОК ВИЗНАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ, ОТРИМАНИХ В НЕФОРМАЛЬНІЙ ОСВІТІ

Здобувачі вищої освіти мають право на визнання результатів навчання, отриманих в неформальній освіті. Визнання результатів навчання, отриманих у неформальній освіті, регулюється Положенням про порядок визнання результатів навчання у процесі неформальної освіти в Мелітопольському державному педагогічному університеті імені Богдана Хмельницького <http://surl.li/lgwzd>

Викладач надає здобувачам актуальну інформацію про підвищення рівня професійної підготовки та можливе перезарахування результатів, отриманих у неформальній освіті. Такі рекомендації надаються здобувачам на сторінках освітніх компонентів на ЦОДТ, а також в telegram-групах.

**РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА ТА ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ
ОСНОВНА ЛІТЕРАТУРА**

1. Внутрішня медицина: Підручник, заснований на принципах доказової медицини / А.С. Свінцицький та ін. –«Практична медицина», 2018. – 1632 с.
2. Лянной Ю. О. Основи фізичної реабілітації: навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. / Ю. О. Лянной; ред. Ю. О. Лянной. - Суми : Вид-во Сум. ДПУ ім. А. С. Макаренка, 2020. – 368 с.
3. Основи фізичної реабілітації: навч. посіб. / Херсон. держ. ун-т ; [уклад.] Ю. В. Карпуніна. - Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2016. - 306 с.

4. Передерій В. Г. Основи внутрішньої медицини : підруч. для студ. вищ. мед. навч. закл. Т. 1. Захворювання органів дихання. Захворювання органів травлення. Захворювання системи крові і кровотворних органів. Захворювання ендокринної системи / В. Г. Передерій, С. М. Ткач. - Вінниця : Нова книга, 2018. - 640 с.
5. Практичні аспекти фізичної терапії та ерготерапії: навч. посіб. / [Н. А. Добровольська та ін.; під ред. Н. А. Добровольської та ін.]; Тавр. нац. ун-т ім. В. І. Вернадського. - Київ: Гельветика, 2020. - 367 с.
6. Фізична, реабілітаційна та спортивна медицина/ Підручник для студентів і лікарів за редакцією проф. В.М.Сокрута.- Краматорськ: Каштан.- 2019.- Т.1.- 478 с.
7. Богдановська Н. В. Фізична реабілітація засобами фізіотерапії: підруч. для здобувачів ступеня вищ. освіти магістра спец. "Фізична терапія, ерготерапія" / Н. В. Богдановська, І. В. Кальонова. - Суми : Унів. кн., 2020. - 328 с.
8. Григус І. М. Фізична реабілітація при захворюваннях дихальної системи: навч. посіб. - Львів: Новий світ-2000, 2020. - 170 с.
9. Калмиков С. А. Фізична реабілітація при захворюваннях органів травлення :навчальний посібник. Харків : Панов А. М., 2016. 222 с.
10. Лікувально-реабілітаційний масаж: навч. посіб. / Д. В. Вакуленко [та ін.]. - Київ : ВСВ Медицина, 2020. - 568 с.
11. Майструк М. І. Фізична реабілітація хворих на хронічне обструктивне захворювання легень : монографія / М. І. Майструк. - Рівне, 2018. - 340 с.
12. Міжнародна класифікація функціонування, обмеження життєдіяльності та здоров'я. Наказ МОЗ України від 23 травня 2018 року № 981 (у редакції наказу МОЗ України від 21.12.2018 № 2449). – Київ, 2018. – 73 с.
13. Мироненко С.Г. Фізична реабілітація при захворюваннях органів дихання: Навчальний посібник. – Полтава, 2019. – 50 с.172
14. Реабілітація хворих на ревматичні хвороби в практиці лікаря загальної практики – сімейного лікаря / Л. В. Хіміон [та ін.] // Сімейна медицина. - 2020. - № 5/6 (91-92). - С. 8-13.
15. Тимрук-Скоропад К. Місце фізичної терапії в системі легеневої реабілітації при хронічному обструктивному захворюванні легень (аналіз клінічних настанов) / Катерина Тимрук- Скоропад, Світлана Ступницька, Юлія Павлова // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві. - 2018. - № 2(42). - С. 126-134.
16. Уніфікований клінічний протокол екстреної, первинної, вторинної (спеціалізованої), третинної (високоспеціалізованої) медичної допомоги та кардіореабілітації «Гострий коронарний синдром без елевації сегмента ST». Наказ МОЗ України від 15 вересня 2021 року № 1957. Київ, 2021. – 62с.
17. Уніфікований клінічний протокол первинної, вторинної (спеціалізованої), третинної (високоспеціалізованої) медичної допомоги та медичної реабілітації «Ревматоїдний артрит». Наказ МОЗ України від 11.04.2014 № 263. Київ, 2014. – 45 с.
18. Уніфікований клінічний протокол первинної, вторинної (спеціалізованої), третинної (високоспеціалізованої) медичної допомоги та медичної реабілітації «Хронічне обструктивне захворювання легень». Наказ МОЗ України від 27 червня 2013 року № 555. Київ, 2013. – 100 с.
19. Фізична терапія в кардіології : навчальний посібник / І. М. Григус, Л. Б. Брега ; Нац. ун-т вод. госп-ва та природокористування. - Рівне : НУВГП, 2018. - 268 с.

ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ В ІНТЕРНЕТІ

1. <http://www.nbuv.gov.ua/> - Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського
2. <http://lib-gw.univ.kiev.ua/> - Наукова бібліотека ім. М. Максимовича
3. <https://library.ukma.edu.ua> - Наукова бібліотека Національного університету «Києво-могилянська академія»
4. <http://slovopedia.org.ua/29/53392> -0.html - Енциклопедія УСЕ
5. <https://physrehab.org.ua/uk/home/> - Українська Асоціація фізичної терапії
6. <http://sportmedicine.uni-sport.edu.ua/> - Сайт журналу «Спортивна медицина і фізична реабілітація»